

Conclusion. *Analysis of main components of non-formal adult education allowed us to make the following conclusions: Finnish non-formal adult education is an important component of lifelong learning and has great potential for development the society, state and personality; the institutes of non-formal adult education are the main components of the system of non-formal education and provide equal learning opportunities for the entire adult population; the Finnish experience of recognition the results of non-formal adult education proves that it is going to be an instrument for updating social and professional skills of the adult students; one more component and other key to Finnish educational success of non-formal adult education is intensive teacher training.*

Finnish non-formal adult education is the main driver of sustainable economic development as well as personal development at different stages of information age.

Key words: *main constituents; non-formal adult education; non-formal adult education institutes; validation; teaching training; lifelong learning; learning opportunities; Finland.*

Одержано редакцією 24.09.2017

Прийнято до публікації 31.09.2017

УДК 378 (438) (045)

МИХАЛЬЧУК Олена Олександрівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
вищої школи і освітнього менеджменту,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
Україна
e-mail: mikhalchyklena@gmail.com

УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ В УНІВЕРСИТЕТАХ ТРЕТЬОГО ВІКУ ПОЛЬЩІ

Анотація. *Наголошено, що науковий інтерес нині становить досвід управління освітою дорослих різних країн світу, зокрема Республіки Польщі. Доведено, що для організації ефективного управління процесом навчання дорослих у Польщі застосовують традиційні та активні методи навчання. Увагу зосереджено на тому, що до найпопулярнішої форми навчальних занять в університетах третього віку належить лекція. Показано також, що андрагоги застосовують і активні методи навчання дорослих, а саме: аналіз аргументів «за» і «проти» (дебати), метаплан, «шість капелюшків», покер критерії, дискусія на бали, дерево ухвалення рішень, аналіз SWOT, інсценізація.*

Ключові слова: *освіта дорослих; університет третього віку; дорослі; андрагогіка; освітній процес; методи і форми навчання; управління; Республіка Польща.*

Постановка проблеми. Формування системи освіти впродовж життя стає характерною особливістю сучасного суспільства. З огляду на це залучення людей літнього віку до освітньої діяльності, що здатна допомогти сформувати життєві ролі, розвинути соціальну і професійну мобільність, повинно стати одним із стратегічних напрямів розвитку освітньої політики кожної країни. Університети третього віку, що засновані понад три десятиліття тому в Європі (уперше університет третього віку створено в м. Тулуза (Франція), 1973 р.), активізують роль людей літнього віку в суспільстві.

На наш погляд, цікавим є досвід управління освітнім процесом в університетах третього віку Польщі. Польське суспільство, подібно до інших європейських держав, старіє, щоразу в більш швидкому темпі. Так, у 2009 році люди віком 60 років і старші становили 15,42 % від усього населення; 19,95 % – люди віком 18 і більше років. Польща володіє всіма необхідними умовами для навчання дорослих людей: у країні невпинно зростає рівень освіти людей віку пізньої дорослості, покращується стан здоров'я та фізична форма населення, унаслідок чого зростає середня тривалість життя. Люди цього віку мають більше часу, який можуть використати відповідно до власних прагнень і вподобань [3].

Аналіз наукових досліджень. У Польщі освіта дорослих перебуває на високому рівні: наявна широко розвинута мережа університетів третього віку, відбувається підготовка фахівців за спеціальністю «Андрагогіка і неперервна освіта». Проблемам професійної підготовки фахівців, становленню неперервної освіти, розвитку системи освіти дорослих загалом і Польщі, зокрема, присвячено праці О. Абдуліної, С. Архипової, Т. Браже, А. Вербицького, С. Вершловського, С. Гончаренка, Т. Десятова, О. Дубасенюк, С. Змейова, І. Зязюна, Ю. Кулюткіна, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, О. Огієнко, В. Онушкіна, Н. Савченко, Л. Сігаєвої, Н. Харитонова, Х. Квятковської, А. Маслоу, М. Новак, К. Новакової, М. Ноулза, Д. Олдройда, Р. Пакочінського, Є. Скібінської, Б. Сліверського і багатьох інших учених.

Мета статті – обґрунтувати ефективні умови управління освітнім процесом в університетах третього віку Польщі.

Виклад основного матеріалу. У середині ХХ ст. у Польщі важко навіть було уявити, що можливо порушити питання про потребу навчання людей віку пізньої дорослості. Такі спроби могли визнати безглуздими, а обговорення проблем освіти в контексті останнього періоду життя – необґрунтованими. Тоді освіта дорослих виконувала заміну функцію щодо формальної освіти. Упродовж багатьох років ситуація принципово не змінювалася, хоч була організована ціла система початкових, середніх і вищих шкіл для тих, хто працює, а жоден закон про систему національної освіти не містив заборони здобувати освіту дорослим людям.

Традиційно період дорослості не вважають доречним для посилення освітньої активності. Принципово змінили ситуацію в Польщі лише університети третього віку, які виникли в 70-х роках ХХ ст. Перший такий університет заснований у 1975 р. у Варшаві. Згодом університети, які створювали в Польщі до кінця 80-х років ХХ ст., функціонували згідно з так званою французькою моделлю. Головним завданням закладів було перманентне навчання, що охоплює розумову активність, артистичну, фізичну і санітарну освіту, а також проведення наукових досліджень, що спрямовані на пізнання процесів старіння й функціонування людини в періоді пізньої дорослості. У колі інтересів університету перебували також дії місцевої спільноти, яка могла змінити умови життя дорослих людей.

Ідея функціонування французьких університетів третього віку спричинила в Польщі багато дискусій, у центрі яких опинилася якість знань. З однієї сторони, такий університет створювали для масового одержання знань, а заклад повинен був, насамперед, упорядкувати вільний час слухачів, з другої сторони, університет – це елітарна установа, яка мала пропонувати наукові знання найвищої якості.

Іншу модель обґрунтувала професор О. Чернявська. Дослідниця дотримувалася ідеї поваги до слухачів університетів і турботи щодо якості навчання, зазначаючи, що університети третього віку не повинні давати заміників знання; вони мають створювати оптимальні умови для зустрічі людей і культур, минулого і сьогодення.

«Старість – це така фаза життя, у якій час є безповоротним і пропавшим. Ця фаза народжує порожнечу і душевні розлади. Тому університети третього віку повинні служити старшим людям, мають наглядати за тим, щоб не піддаватися процесам поверховості» [1].

Дослідження переконують, що в університетах третього віку Польщі близько 40-45 % слухачів мають середній і вищий рівень освіти, лише 1-2 % слухачів мають нижчий рівень освіти [2]. Це свідчить про те, що дорослі, здобуваючи освіту в університетах третього віку, створюють інтелектуальну еліту у власній віковій групі. Аналіз демографічних прогнозів і доповідей про стан польського суспільства дає підстави для очікування того, що кількість добре і дуже добре освічених дорослих поступово зростатиме. Такі дані спонукають до думки, що університети третього віку в майбутньому набуватимуть усе більшої популярності; тут навчатимуться слухачі, які готові до самостійної розумової роботи.

Ефективність управління освітнім процесом суттєвою мірою залежить від найважливішої ланки – викладача, покликаного підготувати заняття в такий спосіб, щоб дорослі, використовуючи власний інтелектуальний потенціал, досягли найбільших успіхів. Інтелектуальний потенціал дорослих людей не ідентичний із більш ранніми періодами життя. Такі характерні чинники інтелектуального потенціалу, як інтелігентність, пам'ять, увага, мовні здібності, упродовж життя людини зазнають різних перетворень. Зміни стосуються перебігу й ефективності навчання, тому викладач не може їх не помічати або ігнорувати.

У польських університетах третього віку помітні недоліки в аспекті практичного застосування здобутих слухачами знань. У дорослих необхідно формувати вміння розв'язувати проблеми повсякденного життя. До групи таких умінь належать, насамперед, ті, що розширюють кругозір людини, – вміння працювати з комп'ютером, а також користуватися Інтернетом. Володіння вміннями такого типу повинно додатково зменшити прірву між поколіннями старших людей і молоді у сфері застосування сучасних інформаційних технологій. Деякі університети Любліна, Катовіци й Ольштина спеціально пропонують комп'ютерні курси, що популярні серед людей літнього віку.

Для організації освітнього процесу в університетах третього віку Польщі викладачі застосовують лекцію як найефективнішу форму навчальних занять.

Андрогогу-початківцеві варто написати речення, яким він починатиме власну лекцію, після цього почергово схарактеризувати кожне з питань та основні коментарі, а в кінці продумати завершення лекції.

Також необхідно звернути увагу на місце, де відбуватимуться заняття (що може перешкоджати: люди, телефонні дзвінки, звуки з вулиці, музика, ремонт); освітлення (чи приміщення добре освітлене, чи не буде перешкоджати сонячне світло); акустику приміщення (може знадобитися мікрофон); температуру (не повинно бути занадто холодно або занадто тепло); місце для викладача (відстань викладача від групи залежить від кількості слухачів, акустики, виду акустичної апаратури). Що більше інформації андрагог дізнається про місце проведення заняття, то впевненіше почуватиметься.

У цьому контексті доцільно, на наш погляд, проаналізувати вербальні й невербальні елементи в роботі андрагога.

1. *Висока зосередженість уваги слухачів.* Вербальна поведінка. Лекція андрагога повинна бути короткою, влучною і простою. Люди швидко втрачають концентрацію. Навіть дорослі слухачі можуть слухати лекцію без перерви не довше, ніж 45 хвилин. Найкраще зосереджувати увагу слухачів за допомогою активного стилю проведення лекції, вдаватися до риторичних запитань, наводити приклади з життя, які

пожвавлюють виклад. Ефективність інформації залежить від того, наскільки вона цікава для слухачів і пов'язана з їхнім досвідом. Необхідно звертатися безпосередньо до аудиторії, наводити такі приклади, які були б їм близькими. Слухачі люблять, якщо у викладі мають місце елементи жарту, однак варто знати міру і пам'ятати про те, щоб нікого не образити. Найкраще жартувати з самого себе, так викладач завоює симпатію багатьох слухачів [4].

У граматичному плані доцільніше застосовувати короткі прості речення. Якщо немає безпосередньої необхідності, не варто ускладнювати виклад, добирати вишукані конструкції. Реципієнти важко сприймають постійне застосування слів-жаргонів; багатьом людям не подобається занадто вільний спосіб висловлювання, не справляє приємного враження і надмір наукової термінології.

Слід подавати інформацію нормальною щоденною мовою, варто докласти зусиль і замінити важкі наукові терміни більш зрозумілими словами, доступними для сприйняття нефахівців. Не потрібно вживати надмірну кількість слів іншомовного походження.

Невербальні риси мови. Голос є одним із головних аспектів викладу навчального матеріалу. Необхідно звернути особливу увагу на тон голосу, темп розповіді, інтонацію (високий або низький голос) і дикцію. Ентузіазм, рішучість і виразність голосу заохочують до активного слухання та сприймання змісту. Якщо викладач говорить монотонно і невиразно, слухачі не можуть зосередитися і втрачають інтерес до змісту. Слухачі краще сприймають низькі тони. Виразне мовлення, теплий і приємний тембр голосу надають велику перевагу викладачеві [5].

Чітка вимова всіх голосних і приголосних звуків робить наше мовлення чистим і виразним. Необхідно пам'ятати, що окремі люди мають проблеми зі слухом (майже в кожній людині після 35 років погіршується слух). Якщо мовлення буде чітким і виразним, думки також стануть змістовнішими.

Не слід говорити ні швидко, ні повільно. Короткі, природні перерви в мовленні та драматичні паузи позитивно впливають на хід лекції. Слухачі мають змогу осмислити те, що почули, а викладач може спокійно впорядкувати власні думки. Безперечно, необхідно позбутися слів-паразитів.

Зоровий контакт. Якщо викладач бажає справити позитивне враження на слухачів, необхідно тримати з ними гарний зоровий контакт – природний і вільний. Не потрібно переводити погляд на стіни або на стелю: необхідно спрямовувати його в аудиторію, іноді не надовго затримувати на одному слухачеві. Не рекомендують повертатися спиною до слухачів. Якщо необхідно написати щось на дошці, то спочатку викладач має зробити запис, потім повернутися до аудиторії та продовжити власну думку. Якщо викладач дивиться на слухачів – це дає змогу простежити за їхньою реакцією, ступенем концентрації уваги.

Пози і жести. Фахівці радять стояти перед аудиторією прямо, розправивши плечі, це створює враження рівноваги, упевненості та спокою. Природні й вільні рухи рук пожвавлюють лекцію та допомагають зробити акцент на важливій інформації. Не можна перебільшувати і вдаватися до драматичних жестів: вони повинні бути виваженими. Слухачі відразу помічають штучну поведінку. Крім того, необхідна динаміка, кожен рух, наприклад, демонстрація матеріалів, примірника книги, про яку розповідають на лекції, застосування ілюстрацій надають більше переконливості словам.

Зовнішній вигляд викладача впливає на те, як його сприймають. Вбрання, зачіска, макіяж – це також елементи інформації. Педагог повинен бути старанно, охайно і зручно одягненим, без надмірної екстравагантності й оригінальності.

Чоловікам слід мати краватку і піджак, жінки можуть одягти костюм або просту сорочку і спідницю, трохи нижчу від колін.

Психологи акцентують увагу на значенні кольору вбрання. Холодні кольори (темно-синій, сірий, голубий) додають поваги; беж і коричневий – зменшують відчуття дистанції, червоний може викликати в людей несміливість. Ювілейні прикраси слід добирати скромні.

2. *Однозначне розуміння думки.* Для того, щоб слухачі правильно зрозуміли інформацію, необхідно оцінити їхні актуальні знання (запитати безпосередньо в них або в організатора, де працюють люди, які будуть присутні на лекції, чи мають вони попередній досвід у цій сфері, як застосовуватимуть отримані знання); говорити зрозумілою мовою та застосовувати прості речення; звертати увагу на всі вербальні й невербальні ознаки, що свідчать про нерозуміння матеріалу; не вдаватися до надмірних підрахунків, аргументів чи безособових дієслів [4].

Зазвичай, слухачі втрачають концентрацію уваги вже в середині викладу навчального матеріалу. Фахівці, які проводять професійні презентації, радять спочатку повідомити тему, потім викласти сутність питання, на завершення – підсумувати інформацію. Головна інформація повинна бути подана на початку і в кінці лекції, тоді її добре зрозуміють. Це правило застосовують журналісти, коли готують інформаційні випуски новин. Структура викладу – проста: вступ, основна частина, завершення. Вступ повинен привернути увагу, тому в основній частині подають головну інформацію, а на завершення підбивають підсумки.

3. *Підвищення рівня сприйняття змісту, який повідомляє викладач.* Для оптимізації сприйняття матеріалу викладач повинен з'ясувати, якої мети хоче досягти він і слухачі, чи збігаються такі цілі, позитивно, негативно чи нейтрально ставляться реципієнти до проблеми. Слухача, який має позитивне ставлення, не доведеться переконувати. Якщо наявне нейтральне ставлення, необхідно якнайшвидше зацікавити реципієнта, виявити до нього особливу обережність. Негативного слухача важко переконати в чомусь, тому варто спочатку визнати факт різних поглядів на проблему, згодом доцільно зазначити, що в такій ситуації слід спільно шукати рішення, обговорити тему в іншому аспекті.

Важливими є відповіді на запитання про те, чи адаптована лекція до рівня слухачів, чи буде для них цікавою, чи озброїть новими знаннями. Слухачів стимулює тільки та інформація, яку вони зможуть пізніше застосувати, тому варто оцінювати власну лекцію саме з цієї позиції.

Думка слухачів про викладача залежить від п'яти чинників: професійність, вірогідність, упевненість у собі, небайдужість, зовнішній вигляд. Вона формується на основі того, що говорять викладачі (7 %), як вони говорять (інтонація, темп, мовлення – 38 %), яка їхня невербальна поведінка (вигляд, вираз обличчя, постава, рухи тіла, зоровий контакт, тон голосу, усмішка, жести – 55 %) [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі аналізу сучасного стану освіти дорослих у Польщі констатовано, що освіта дорослих відбувається у формальній і неформальній формах. Польське законодавство й освітня система країни приділяє велику увагу проблемам ефективного управління освітою дорослих. Система освіти гарантує дорослим можливість здобути загальну освіту і здобути або змінити професійну кваліфікацію. Для цього створено окремі освітні організації – школи для дорослих (навчаються люди віком від 18 років) та університети третього віку. Названі заклади належать до системи неперервної освіти, до якої також входять такі структурні елементи, як інститути неперервного навчання, установи, що пропонують неперервне навчання, і центри для додаткового професійного навчання й удосконалення.

Список використаних джерел

1. Czerniawska, O. (1987). *Aktywność społeczna i naukowa uniwersytetów trzeciego wieku*, nr 2. Warszawa: Oświata Dorosłych (in Polish.)
2. Czerniawska, O. (1999). *Edukacja osób «Trzeciego Wieku»*, W: Wprowadzenie do andragogiki, pod red. T. Wujka. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji (in Polish.)
3. Halicki, J. (2009) *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencyjnej. Studium historyczno-porównawcze*. Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie (in Polish.)
4. Polturzycki, Jozef. (1994). *Akademicka edukacja dorosłych*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego (in Polish.)
5. Straś-Romanowska, M. (2009). *Późna dorosłość. Wiek starzenia się, Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, pod red. B. Harwas-Napieraia, J. Trempaia. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN (in Polish.)
6. Walczak, W. (2010). *Jak oceniać ucznia?: teoria i praktyka*. Łódź: Galaktyka (in Polish.)
7. Wesołowska, A. E. (1994). *Akademickie programy kształcenia andragogicznego*, nr 4. Toruń: Biblioteka Edukacji Dorosłych (in Polish.)
8. Witkowski, L. (2000). *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona*. Toruń: Wyd. WIT-GRIFF (in Polish.)
9. Wyka, A. (1998). *Badacz społeczny wobec doświadczenia*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum (in Polish.)
10. Zbiegień-Maciąg, L. (2010). *Kultura organizacji. Identyfikacja kultur znanych firm*. Warszawa: PWN (in Polish.)

Abstract. *MYKHALCHUK Olena Oleksandrivna. Management of educational process at the university of the third age in Poland.*

Introduction. *The scientific interest is made by experience of organization of adult education in different countries of the world, in particular the Republic of Poland. Adult education is adopted as the phenomenon of the XXI century. Like other European countries, Polish society gets older each time in more rapid rate, taking it into account in the article the activity of universities of the third age is analysed, which are the important components of adult education development in the country.*

Purpose. *In the article the management of educational process at the universities of the third age is analysed.*

Results. *The important elements of formation of effective economic mechanisms of education modernization and development which provide new principles and system of field financing actually must become: the system of the state educational crediting; the development of adult education for budgetary facilities of all levels; the development of libraries and informative resources; direction of money to the in-plant teachers' training; providing of having a special purpose use of money, foreseen on the development of adult education of different levels; stimulation of establishments, which invest in adult education; successive providing of transparency of educational establishments' financial activity, the increase of their financial and economic responsibility; transparency in the financial providing of adult education; creation of conditions for bringing in of additional money in educational establishments; the expansion on the base of educational establishments of additional requiring payment educational services for population; stimulation of innovative educational processes; creation on the base of educational establishments cultural and educational, educational, training centers.*

Conclusion. *For organization of effective adults' educational process in Poland active methods of education are applied. To the most famous method which activates adults' educational process in Poland, belongs the method of discussion, in which row techniques enter. In the universities of the third age the most popular educational techniques are: analysis of pros and cons (debates), metaplan, «six hats», poker of criteria, discussion on marks, tree of making decision, analysis of SWOT, staging.*

Key words: *adult education; university of the third age; adults; andragogy; educational process; methods and forms of training; management; Republic of Poland.*

*Одержано редакцією 12.09.2017
Прийнято до публікації 20.09.2017*